

DÜNYA EDEBİYATLARINDA RÜYA MOTİFİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ*

Dream Motif in World Literature: A Comparative Analysis

Senem ÜSTÜN KAYA¹

ÖZET

Psikanalizde bireyin bilinçaltındaki düşüncelerini açıklayan temel unsurlardan biri olarak kabul edilen rüyalar, edebiyatta önemli bir yere sahiptir. İkel dönemlerde, rüyaların, Tanrı tarafından gelen kehanet, ilahi bir ses veya ruhun bedeni terk etmesi ve başka âlemlere gitmesi (Yücesoy, 2001: 74-75) olduğuna inanılmıştır. Modern dönemlerde, özellikle Freud ve Jung gibi psikanalistlerin çalışmaları sayesinde, rüyaların sebepleri, yorumlanmaları ve işlevleri insanoğlu için daha açıklayıcı ve kabul edilebilir hale gelmiştir. Edebî metinlerde sıklıkla karşılaştığımız “rüya” motifinin birçok amacı vardır. Rüya motifi, önseme veya ilahi uyarı; içsel yolculuk veya bilinçaltının dışı vurumu ve yazarın mesajlarını okuyucuya aktarmak adına kullanıldığı estetik bir araç olarak yorumlanır. Psikanalizde, bireyin psikolojik yapısını anlamak için kullanılan “rüya”, edebî metinlerde de eserlerin bağlamsal ve içerik olarak yorumlanmasına yardımcı olur. Bu çalışma, edebî eserlerde sıklıkla kullanılan “rüya” motifini Karşılaştırmalı Edebiyat analizleri çerçevesinde inceler. Bu bağlamda, belirli edebiyat eserlerindeki “rüya” motifleri Sigmund Freud ve Carl Gustav Jung’un rüya üzerine yaptıkları psikanaliz söylemleri doğrultusunda açıklanmıştır. Çalışmanın ilk kısmında, “rüya” ve edebiyatta motif olarak kullanım amaçları açıklanmaktadır. İkinci kısımda, dünya edebiyatlarından örnekler kullanılarak farklı kültürlerdeki rüya motifi karşılaştırılmıştır. Analizleme bölümünü, Nathaniel Hawthorne’un “Doğum Lekesi” (“The Birthmark”) hikayesi, David Herbert Lawrence’ın *Tilki* (*The Fox*) novellası, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Aydaki Kadın* romanı ve “Rüyalar” öyküsü, Charles Dickens’in “Bir Noel Şarkısı” (“A Christmas Carol”) hikayesi, Anton Çehov’un “Kunduracı ile İblis” öyküsü ve Halide Edip Adıvar’ın *Handan* romanı oluşturmaktadır. Bu çalışmada, “rüya” kavramının edebiyatta birçok işlevi olduğu ve farklı kültürlerden birçok yazar tarafından farklı amaçlar için tercih edildiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rüya, Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Karşılaştırmalı Edebiyat, Motif.

ABSTRACT

Accepted as one of the major elements of psychoanalysis, which explains the subconscious thoughts, dreams have an important place in literature. In ancient times, dreams were oracles deriving from God, a divine voice, or the soul’s journey towards different worlds while the body was sleeping (Yücesoy, 2001: 74-75). In modern periods, due to the studies of psychoanalysts as Sigmund Freud and Carl Gustav Jung, the causes, interpretations, and functions of dreams became more accurate and acceptable. Frequently observed in literary works, as a motif, “dreams” have many aims. Dream motif is foregrounded in stylistic analyses and is interpreted as foreshadowing or God’s warning, inner journey or reflection of subconsciousness, and the aesthetic device used by the writer to convey the messages to the readers. “Dream,” used in psychoanalysis to comprehend an individual’s psychological state, provides the interpretation of texts in terms of cohesion and context. This study examines the “dream” motif in significant literary works in world literature within Comparative Literary Analysis. Within this scope, the “dream” motif in certain literary texts is explained following the psychoanalytical discourse of dreams by Sigmund Freud and Carl Gustav Jung. The first part of the study involves “dream” and its functions in literature. In the second part, the dream motif is comparatively analyzed via samples from the world literature. Nathaniel Hawthorne’s story, “The Birthmark”, David Herbert Lawrence’s novella *The Fox*, Ahmet Hamdi Tanpınar’s novel *Aydaki Kadın* (*The Woman in the Moon*) and short story “Rüyalar” (“Dreams”), Charles Dickens’s story “A Christmas Carol”, Anton Chekhov’s short story “The Shoemaker and the Devil” and Halide Edip Adıvar’s novel *Handan* constitute the analysis part. The study concludes that “dream” has many functions as a motif and is vastly preferred by writers for various purposes in different cultures.

Keywords: Dream, Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Comparative Literature, Motif.

1. ORCID: 0000-0001-6537-9769

1. Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, efesenem@yahoo.com

Bu makale 26.06.2020 tarihinde AHBV Uluslararası Genç Bilim ve Sanat İnsanları Sempozyumu’nda (GEBSİS) sunulmuş-

*ÜSTÜN, KAYA, S. (2021). “Dünya Edebiyatlarında Rüya Motifi: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 24, s.449-458.

Makale Geliş Tarihi: 29 Ocak 2021 Kabul Tarihi: 17 Haziran 2021

EXTENDED ABSTRACT

Accepted as one of the major factors of psychoanalysis, which explains the subconscious thoughts, dreams have an important place in literature. Deriving from “ra-e-ye” (rü’yet) in Arabic language (Çelebi, 2008: 306; Sarıkaya, 2016: 346), dream refers to “imagining” (Tatçı ve Çeltik, 1995: 13) or “a series of events in human’s mind” (Tuğlacı, 1972: 2442) in general. Although the causes and meanings of dreams were never fully explained in ancient times, they had a crucial place in people’s lives. They were considered oracles deriving from God, a divine voice, or the soul’s journey towards different worlds while the body was sleeping (Yücesoy, 2001: 74-75). In modern periods, due to the studies of psychoanalysts and scholars as Sigmund Freud and Carl Gustav Jung, the causes, interpretation, and function of dreams became accurate and acceptable since explained through science and the human mind. Freud thinks that the repressed desires and thoughts reveal in dreams, which indicated animal instincts (Fromm, 1997: 190). However, according to Jung, dreams were the human mind’s outcomes, resembling a window for the soul. Unlike Freud, who believed that dreams were the changing visions of human drives and oppressed feelings, Jung stated that they were the natural and objective representations of personality (Sambur, 2005: 114). Involving symbols, which require interpretation (Jung, 2016: 17), dreams are also prophetic devices warning the dreamer about the future through divine messages. Dreams are essentially related to literature in modern periods when human psychology and science are underscored. As a motif, “dreams,” frequently observed in literary works, involve certain aims: foreshadowing (God’s warning), inner journey or reflection of unconsciousness, and an aesthetic device used by the writer to convey messages. Many authors have preferred dreams as a motif to enrich the text, to present his/their messages through symbols inductively, and narrate the stories aesthetically. Therefore, readers become active receivers, who are expected to analyze, question, and interpret the symbols in characters’ dreams to reach the authors’ messages. This study examines the dream motif in significant literary works in world literature based on Comparative Literary Studies. Within this scope, the “dream” motif in certain literary texts is explained following notable psychiatrists Sigmund Freud and Carl Gustav Jung. The first part of the study involves “dream” and its functions in literature. In the second part, the dream motif is comparatively analyzed via samples from world literature. Nathaniel Hawthorne’s story, “The Birthmark,” David Herbert Lawrence’s novella *The Fox*, Ahmet Hamdi Tanpınar’s novel *Aydaki Kadın* (*The Woman in the Moon*) and the short story “Rüyalar” (“Dreams”), Charles Dickens’ story “A Christmas Carol,” Anton Chekhov’s short story “The Shoemaker and the Devil” and Halide Edip Adıvar’s novel *Handan* constitute the analysis part. As a conclusion, based on the findings, it would not be wrong to state that the dream motif is used as foreshadowing or messages from divine power, as stated by Jung, to warn the characters within narration in Nathaniel Hawthorne’s “The Birthmark” and Anton Chekhov’s “The Shoemaker and the Devil.” Freud’s idea of dreams as the revelation of repressed inner desires of the subconscious level is apparently observed in D. H. Lawrence’s *The Fox*, Ahmet Hamdi Tanpınar’s *Aydaki Kadın* and “Rüyalar” and Halide Edip Adıvar’s *Handan*. Finally, in “A Christmas Carol” by Charles Dickens, *Aydaki Kadın* by Ahmet Hamdi Tanpınar, *The Fox* by Lawrence and “The Shoemaker and the Devil” by Chekhov, dreams are also used as aesthetic device based on symbols flowing in narration as defined by Freud (2009: 150). The study concludes that “dream” is a notable motif preferred by authors, who intend to provide a puzzle for their readers and characters in literary texts.

GİRİŞ

Psikanalizde bireyin bilinçaltındaki düşüncelerini açıklayan temel unsurlardan biri olarak kabul edilen rüya, edebiyatta önemli bir yere sahiptir. Edebiyat ve psikoloji arasındaki bağlantı sonucu biçem analizlerinde rüyalar, işlevleri ve yorumları ön plana çıkmaktadır. Psikanalizde, bireyin psikolojik yapısını anlamak için kullanılan “rüya”, edebî metinlerde de eserlerin bağlamsal ve içerik olarak yorumlanmasına yardımcı olur.

Edebî metinlerde sıklıkla karşılaştığımız “rüya” motifinin birçok amacı vardır: **önseme** (foreshadowing) veya **ilahi uyarı** (God’s warning); **içsel yolculuk** veya **bilinçaltının dışa vurumu** veya yazarın mesajlarını okuyucuya aktarmak adına kullandığı **estetik bir araç**. Bu bağlamda, edebî eserlerin biçem analizlerinde rüya motifinin açıklanması ve yorumlanması, eseri daha iyi anlamak amacı ile ön plana çıkmaktadır. Psikanalizde bireyin psikolojik yapısını anlamak için incelenen “rüya”, edebî metinlerde de eserlerin bağlamsal ve içerik olarak yorumlanmasına yardımcı olur. Bu çalışmanın amacı, dünya edebiyatlarındaki önemli eserlerde yer alan “rüya” motifini Karşılaştırmalı Edebiyat çalışmaları çerçevesinde incelemektir. Çalışmanın ilk kısmında, “rüya” ve edebiyattaki yeri açıklanmıştır. İkinci kısımda, dünya edebiyatlarından örneklerle farklı kültürlerdeki rüya motifi karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, “rüya” kavramının edebiyatta birçok işlevi olduğu ve motif olarak farklı kültürlerde önemle tercih edildiği yargısına varılmıştır.

1. Rüyanın Tanımı ve Tarihçesi

Rüya kelimesi, Arapçada “ra-e-ye” (rü’yet) kökünden gelir (Çelebi, 2008: 306; Sarıkaya, 2016: 346) ve gerçekleşmesi umut edilen; “düş görmek” (Tatçı ve Çeltik, 1995: 13) veya “bir kimsenin zihninden geçen hayal dizisi” (Tuğlacı, 1972: 2442) anlamına gelir. Uykuda görülen, bilinç dışı hayaller, imgeler, kişiler ve olay bütünü rüyanın genel tanımlarından biridir: “Rüyaların sonunda elde edilecek maksimum düzeyde tamamlanmış bir tablo, rüyanın arkasındaki bilinçaltı faktörlerini anlamaya yardımcı olmaktadır” (İmamoğlu, 2010: 28). Köksal’a göre rüya, “Misal âlemindeki kaderle alakalı levhaların, aynen veya değişik yansımalar halinde uyku halinde ruhumuza aksetmesidir” (2008: 36).

Adler (1973: 63), rüyaları insanın “uyuduğu sırada ortaya çıkan önemli ve anlamlı faaliyet” olarak tanımlarken, Akot (2010: 231), dinlenmemizi sağlayan uyku sırasında görülen rüyaların, insanoğlunun bilinçdışında var olan çoğu zaman kendisinin bile fark edemediği düşüncelere ayna tuttuğunu savunur. Farabi, rüyaları, uykuda ya da uyanırken, hayal gücünün akılla birleşen bir vahiy olayı olarak tanımlamıştır (İmamoğlu, 2004: 17-18).

Ortaçağdan beri rüyaların ve rüya yorumlarının toplum içinde önemli bir yeri olmuştur. Eski çağlarda, çoğunlukla, rüyanın bir kehanet olduğuna ve ilahi bir sesin rüyayı gören kişiyi uyardığına inanılmıştır. Sokrates, rüyaların vicdanın sesi olduğunu ve rüyayı gören kişinin bu sese göre hareket etmesi gerektiğini savunur (Fromm, 1997: 159). Platon ise rüyaları, gizli dünyamızdaki arzu ve isteklerin dışa vurumu olarak değerlendirir (Fromm, 1997).

Sigmund Freud (1856-1939), rüyayı “akıl kendisine saldıran uyaranlara uyku durumunda tepki veriş biçimi” (Freud, 1998: 105) olarak tanımlamıştır. Freud, psikanaliz alanında insan kişiliğinin gizli kalmış yanları olarak tanımladığı rüyaların, bastırma (repression) mekanizmasından kaynaklandığını öne sürmüştü ve rüyaların kaynağının içimizdeki hayvani duygular olduğunu savunmuştur (Fromm, 1997: 190). Bir başka deyişle, bilinç dışı zihinsel işleyişin sonucu (Brenner, 1998: 160) olan rüyalarda, bilinçaltı düşünceler, sansürlenmiş semboller olarak ortaya çıkar ve zihinde yansır (Geçtan, 2005) ve “düş içinde yeniden üretilmiş ya da anımsanmış” (Freud, 2009: 62) olur. Kısacası, Freud, rüyaları şöyle özetler: “Arzu doyurma, halüsinatör bir nitelik taşıma, halüsinasyonları ve rüyaları içeren geri planda kalmış bir durumu temsil etme, motor bir paralizinin varlığı, savunma mekanizmasının var oluşu” (Akt. Ersevimi, 2002: 495).

Carl Gustav Jung (1875-1961) ise rüyaları aklın yeteneklerinin sonucu olarak değerlendirir (Fromm, 1997: 190) ve düşleri ruhun dışı açılan penceresi olarak tanımlar (Jung, 2001: 18). Freud'un aksine Jung, rüyaları kılık değiştirmiş içgüdüler veya bastırılmış duygular olarak değil, kişinin psikolojik durumunun en doğal ve objektif yansıması olarak görmüştür (Sambur, 2005: 114). Bu bağlamda, birey, bilinçsizce hayal âleminde semboller üretir ve "genel bir kural olarak, bir olayın bilinçdışı yönü rasyonel bir düşünce değil sembolik bir imaj olarak bize rüyalarda gösterilir" (Jung, 2016: 17).

Ayrıca, Jung (1997: 33), rüyaların kaynağını ilahi bir ses veya depolanan yaşanmış olayların ve duyguların zihin dinlenirken ortaya çıkması olarak açıklar ve düşlerin kaynağını tanrısal bir bilgiğe dayandırırken, gelecek ile bağlantısı olduğunu da savunur:

Bilincimiz bir geçiş yeridir. Bu nedenle, iki yöne doğru da açıktır. Bir yandan bize geçmişteki olayları göstermekte, ama öte yandan da, geleceğimiz hakkında oluşturduğumuz bilinci ve bilgimizi vurgulamaktadır. Bu sonuca varabilmek için bilincimizin, geleceği kendi başına yarattığına inanmamız gerekmektedir (Jung, 1960: 205).

Tarih boyunca, masallar, mitoslar, destanlar ve kutsal kitaplarda önemli bir yeri olan rüyalar, özellikle modern edebiyatta estetik bir araç olarak ön plana çıkmıştır. İlkel dönemlerde, ruhun bedeni terk etmesi ve başka âlemlere gitmesi (Yücesoy, 2001: 74-75) olarak açıklanmış olan rüyalar, tarih boyunca farklı şekillerde yorumlanmıştır. 20. yüzyılda Freud ve Jung'un etkisi ile rüyalar ve işlevleri insanoğlu için daha açıklayıcı ve kabul edilebilir hale gelmiştir.

2. Rüya ve Edebiyat

Rüyalar ve edebiyat arasındaki bağlantı modern ve post modern dönemlerde, düşünürlerin de etkisi ile yeni bir çalışma konusu yaratmıştır. Edebî eserlerde, yazarlar "rüya" motifine birçok sebepten ötürü yer vermiş ve bu sayede rüya ve edebî eser ilişkisi güçlenmiştir. Okuyucuya vermek istediği mesajları, karakterlerin rüyalarına semboller ve imgeler yoluyla gizleyen yazarlar, okuyucunun bu ipuçlarını kullanarak aktif, sorgulayan ve yorumlayan alıcılar olmasını sağlamışlardır. Rüya motifleri aracılığıyla, okuyucu eserdeki karakterler hakkında daha derin bilgiye ulaşır çünkü psikanalizde de açıklandığı gibi rüyalar, kişinin bilinçaltının dışı vurumdur: "uykudayken bedenimizi terk eden ruhumuzun, gerçek yaşantısını yansıtan, akıldışı arzularımızın bir tatmin arayışıdır" (Fromm, 1997: 49). Anlatım içerisinde açık bir şekilde kendini ifade edemeyen karakterlerin gizemli dünyası, düşünceleri ve bastırılmış duyguları rüyalar aracılığıyla ortaya çıkar. Nasıl ki, rüyalar, bireyin iç dünyasını tanımlayan olgular ise, yazarlar, sanatçılar ve şairler de eserlerinde paylaşmak istedikleri mesajlarını okuyucularına rüya motifinde kullandıkları semboller aracılığı ile yöneltir ve yorumlamayı okuyucuya bırakır.

İç dünyanın farklı imgelerle ortaya çıkmasına en çok sanatçılarda rastlandığı yadsınamaz bir gerçektir. Sanat eserleri ve edebî eserler, sanatçının ve yazarın iç dünyasının dışı vurumu olarak yorumlanabilir:

Mademki yazarı yazmağa iten açığa vuramayıp bastırmak zorunda kaldığı istekleridir, o halde bunlar bir yolunu bulup kılık değiştirerek kendilerini eserlerde belli edeceklerdir; tıpkı hepimizin rüyalarında kendilerini gösterdikleri gibi. Bundan ötürü bir sanat eserine, yazarın bilinçaltında kalmış isteklerinin, korkularının vb. sembollerini taşıyan bir belge gibi bakabiliriz (Moran, 1988: 134).

Freud'a göre, edebiyatta, "rüya" motifi yazarlar tarafından bir kurgu malzemesi ve estetik bir araçtır: "Yaratıcı yazarların yazdığı çoğu yapay düş bu türden bir simgesel yorum için düzenlenmiştir: yazarın düşüncelerini düşlerin bilinen nitelikleriyle uyumlu sayılabilecek bir kılık içinde sergilerler" (Freud, 2009: 150). Bu bağlamda, sanat eserleri ve edebî metinler, sanatçılar ve yazarların iç dünyalarının yansıması olarak da kabul edilir: "Psikanalistler yaratma eylemini psikolojik bir etkinlik olarak görür ve sanatçının eseriyle arasındaki ilişkiyi ortaya koyarlar. Psikanaliz sanatçının bilinçaltına inerek

eserin neden ve nasıl yazıldığını dair ipucu arar” (Karabulut, 2011: 974).

3. Edebi Eserlerde Rüya Örnekleri

Sembolizm ve imgebilim sayesinde, modern ve post modern dönemde, rüya motifi bir araç olmaktan çıkmış, anlatım içerisinde önemli bir yapıya dönüşmüştür. Mesajlarını okuyucuya rüyalar aracılığı ile aktaran yazarlar, hem kendi iç dünyalarını açığa çıkarır hem de estetik açıdan metni zenginleştirir.

Rüya motifi, edebî eserlerde, çoğu zaman ilahi bir uyarı, karakterlerin bilinçaltının yansıması veya yazarın semboller aracılığıyla okuyucuya mesajlarını aktarmak için kullandığı estetik bir araç olarak açıklanmaktadır. Çalışmanın analiz kısmının amacı, rüya motifinin yukarıda vurgulanan işlevlerinin dünya edebiyatlarındaki örneklerini göstermektir.

Amerikalı yazar, Nathaniel Hawthorne’un “Doğum İşareti (“The Birthmark”) (1843) hikâyesi bir bilim adamı olan Aylmer’in karısı Georgiana’nın yüzündeki doğum lekesinden kurtulmaya ve eşini mükemmel bir varlığa dönüştürmeye çalışmasını anlatır. Eşinin yanağında bulunan el şeklindeki doğum lekesi, Aylmer için mükemmelliği bozan bir işarettir ve Alymer’a, Tanrı’nın ölümsüzlüğüne karşı insanın ölümlü olduğu gerçeğini hatırlatır. Kendini Tanrı ile kıyaslayan bu bilim adamı için Georgiana’nın doğum lekesi bir takıntı halini alır. Doğum lekesini yok etmek için deneyler yapan Aylmer, bir gece rüyasında Georgiana’yı görür.

Rüyasında, Aylmer, Georgiana’nın doğum lekesini keser, ancak, bu kesik onun kalbine kadar iner ve rüyanın sonunda Georgiana ölür. Howard (2012: 134), Aylmer’in rüyasını, bilinçaltının dışı vurumu ve bir bilim adamının Tanrı olma yolundaki hırs, gurur ve inadının yansıması olarak tanımlar. Ertesi gün eşine rüyasını anlatırken hatasını anlayıp utanç duysa da Aylmer’in gerçek hisleri, hem Georgiana hem de okuyucu için semboller aracılığıyla rüyalar kılığında ortaya çıkar (Hawthorne, 1998: 178-179).

Daha önce de belirtildiği gibi, Carl Gustav Jung (1997: 33), rüyaların ilahi bir ses veya uyaran bir elçi olduğunu savunmuş ve gelecek ile bağlantısı olduğuna inanmıştır. “Doğum Lekesi” hikâyesinde de bu rüya, Aylmer için ilahi bir uyardır ve okuyucuya hikâyenin sonu hakkında ipucu verir. Uyarıyı umursamayan Alymer, hikâyenin sonunda ameliyat masasında eşini kaybeder.

İngiliz yazar David Herbert Lawrence’ın novellası *Tilki (The Fox)* (1922), Birinci Dünya Savaşı sonrası, iki kadının Berkshire kasabasında bir çiftlikteki yaşamlarını konu alır. Hikâyenin başında uyum içinde yaşayan March ve Banford, erkeklerin savaşa gitmesi sonucu, hayatlarını zorluklara rağmen devam ettiren iki bekâr kadındır. İdame ettirdikleri çiftliğin görev dağılımını yapmış ve uyum içinde yaşamaktadırlar. March, marangozluk, tamir ve çiftliği korumak gibi erkeğe özgü işleri yaparken Banford ev işlerinden sorumludur. Onlar için tek tehlike tavuklarını öldüren tilkidir ve tilkiyi öldürme görevi March’a aittir.

Tilki hikâyesinde, March iki önemli rüya görür. İlk rüyası tilki ve yaklaşan tehlike ile ilgilidir. March, rüyasında dışardan gelen bir şarkıyı takip ettiğini ve şarkı söyleyenin bir tilki olduğunu görür. Yaklaştığında, tilki birdenbire onun bileğini ısırır ve kuyruğu ile yüzüne tokat atar (Lawrence, 1942: 32). Rüyadan acı çekerek uyanan March, çiftliklerine gelen asker Henry’nin rüyasındaki tilki olduğunu hisseder. Bu bağlamda, bu rüya, önseme (ilahi uyarı) olarak algılanmaktadır ve Henry tehlikesinin sinyalinin vermektedir.

Çiftliğe gelen Henry’nin asıl amacı, dedesinin çiftliğini geri almaktır. Bu amaç için, March’ı evlenmeye ikna etmek planının ilk adımı olmuştur. Henry’nin ilgisinden etkilenen ve ona inanan March, Banford’un uyarılarına rağmen, onunla evlenmeyi kabul eder, ancak aynı gece bir başka rüya görür:

O gece, March, başka bir rüya gördü. Rüyasında, Banford ölmüş ve March, bütün kalbi ve ruhu ile ağlamaya başlamıştı. Sonra, Banford'u tabuta koymak icap etmiş ve tabut ta ocağın yanında bulunup içine mutfak hırdavatı veya ağaç yongası konulan kaba saba bir sandık olmuştu. ...March, ümitsizlik içinde, sandığı düzeltmek, muntazam bir hale koymak, zavallı ve sevgili ölüsünü örtmek çarelerini arıyordu... Aramakla eline geçirebildiği yegâne şey, bir tilki postu idi (Lawrence, 1942: 72-73).

Lawrence, rüya motifleri ile *Tilki* hikâyesini şekillendirmiş ve okuyucuyu da March'ın içsel yolculuğunun içine çekerek öyküsü için estetik bir biçim kazandırmıştır. March'ın rüyaları, önseme olarak yorumlanabilir: tilki Henry'dir ve çiftlikte tehlike yaklaşmaktadır. Henry ve Banford arasındaki çekişmeden rahatsız olan March, ikinci rüyasında bastırılmış olduğu korkuları görmüştür. Aslında, Henry'den korkmakta ve Banford için endişe duymaktadır. Rüyaların, "aklın kendisine saldıran uyarılara uyku durumunda tepki veriş biçimi" (Freud, 1998: 105) olarak tanımlanması savı, March'ın rüyalarını açıklamaktadır. İç dünyasında bastırıldığı arzu, düşünce ve korkular, rüyasında bir tilki sembolü olarak karşısına çıkar.

Aynı zamanda, Freud'un rüyaları "yazarın düşüncelerini düşlerin bilinen nitelikleriyle uyumlu sayılabilecek bir kılık içinde" (2009: 150) tanımladığı düşüncesi doğrultusunda, Lawrence'ın hikâyesindeki March'ın rüyaları, kurguyu zenginleştirmiş ve okuyucuyu da anlatımın içine çekmeyi başarmıştır.

Türk Edebiyatında "rüya" motifini biçim ve içerik açısından kullanan ilk yazarlardan biri Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Ahmet Hamdi Tanpınar, Freud ve Jung'un rüya konusundaki görüşlerinden etkilenmiş (Tanpınar, 2013: 28) ve eserlerinde "rüya" motifini estetik bir araç olarak kullanmıştır. Tanpınar'ın eserlerindeki rüyalar, kahramanların hayatını esir alır ve kişiliklerini böler. Hafıza, hatıralar, bilinçaltı ve gündelik yaşantılar, Tanpınar'ın eserlerinde iç içedir (Okay, 2010) ve yazar, rüyaları şu şekilde açıklar: "Herkes kendi varlığının karanlıklarında rüyalarının sırrını gizler. Bu demektir ki eserlerimizde, benzerliğimizin bir köşesinde, bizim için bilinmeyen bir dip tabakada hapsedilmişlerdir" (Tanpınar, 1969: 21).

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Aydaki Kadın* (1987) romanında, Selim'in gördüğü rüyalar, kişinin bilinçaltına sakladığı düşünce ve duygularının dışa vurumun en çarpıcı örnekleridir. Selim, çocukluğunun geçtiği köşkün satılmasından bir gece önce rüyasında, köşkü kaybedecek olmaktan dolayı bastırıldığı hüznü ve kararsızlığı görür:

Büyük bir kalabalık bir pencerenin önünde toplanmışlar, ne olduğunu, kimin olduğunu bilmediği çok güzel ve parıltılı bir şeyi elden ele geçirerek muayene ediyorlardı. Selim durmadan 'Verin artık!' der gibi elini uzatıyor, fakat bir türlü tutamıyordu. Ev şimdi her tarafta yapılan o çıplak arsalı banka evlerine benziyordu... Sonra birden bire her şey kaybolmuş. Selim bir boşlukta kendini tek başına bulmuştu (Tanpınar, 1987: 14-15).

Bir başka deyişle, Selim'in açıkça ifade edemediği hüznü ve kaygısı rüyasında okuyucuya aktarılır. Freud'a göre, rüyaların içeriğini ise, baskılanmış arzuların (repressed memories) dışa vurumu oluşturur. Selim bastırıldığı duygu ve kaygıları rüyası sırasında, Freud'un açıkladığı gibi, "düş içinde yeniden üretilmiş ya da anımsanmış" (Freud, 2009: 62) olur.

Bir başka öyküsünde, Tanpınar, karakterini rüya ve gerçek arasında resmetmiştir. "Rüyalar" adlı hikâyedeki Cemil, rüyaların peşini bırakmadığı (Tanpınar, 1983: 112) bir adamdır ve yazar, hikâyedeki rüya olgusunu şu şekilde açıklar:

Bazen, şüphesiz gündelik işlerin, kendi mazisine ait şeylerin de rüyalarına karıştığı olurdu. Zaten Cemil'i asıl şaşırtan da bu idi. Çünkü bu iki cins rüya birbirinden adeta farklıydı. Birincisine bir nevi sır, içinden gelen bir duygu refakat ederdi; rüyadan ayrı bir şey... Ötekiler ise kendi

gelişmeleriyle uykumuzun şekline göre gece hayatımızı yapan şeylerdi (Tanpınar, 1983: 110).

“Hakikatte hep rüyalarıyla meşgul[dü]” (Tanpınar, 1983: 117) olan Cemil, Tanpınar’ın diğer kahramanları gibi “önce rüya görür[ler], sonra da gördükleri her rüyayı yaşar[lar]” (Şahin, 2012: 461). Bu bağlamda, Freud’un açıkladığı bastırılmış duygu ve düşünceler, Cemil’in alt benliğini yansıtan düşlerde semboller aracılığı ile ortaya çıkar.

İngiliz yazar, Charles Dickens’in “Bir Noel Şarkısı” (“A Christmas Carol”) (1843) öyküsündeki başkarakter Scrooge, taş yürekli, yaşlı ve sevgiden yoksun bir adamdır. Noel arifesinde, ziyaretine gelen üç hayalet ile geçmiş, şimdi ve geleceğe doğru hayali bir yolculuğa çıkar. Scrooge, bu rüyaları, “hazımsızlık” sonucu kâbus görme olarak düşünse de, anlatımda hem onun için hem de okuyucu için hayal ve gerçek birbirine karışmıştır. Hikâyenin ilk kısmında, “Marley’in Hayaleti” (“Ghost of Marley”), geçmişe gösterecek olan hayalet ile birlikte karşımıza çıkar ve Scrooge, bunun bir rüya olup olmadığını anlamaya çalışır:

Marley’s Ghost bothered him exceedingly. Every time he resolved within himself, after mature enquiry, that it was all a dream, his mind flew back again, like a strong spring released, to its first position, and presented the same problem to be worked all through, “Was it a dream or not?” (Dickens, 1995: 25).

[Marley’in Hayaleti onu çok rahatsız ediyordu. Enine boyuna düşünüp olanların bir düş olduğuna kendini ikna ettiği her seferinde, akli tekrar başa dönüyor ve o ilk soruyu tekrarlıyordu: “Bu bir düş müydü, değil miydi?” (Dickens, 2010: 54)]

Birinci bölümün sonunda, geçmişten gelen ruh, Scrooge’a bunun sadece bir rüya olduğunu ve uyanınca mutlu olacağını söylerken yaşananların rüya olup olmadığı hem Scrooge için hem de okuyucu için muammadır. Charles Dickens, bu bağlamda, “rüya” motifini hem hikâyenin kurgusu olarak hem de karakter analizi için kullanmıştır. Scrooge’un gördüğü üç rüya geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek ile ilgili bilgi verirken aynı zamanda Scrooge’un huysuzluğunun sebeplerini yansıtan estetik bir araçtır. Geçmişe ait olan hayalet, Scrooge’un çocukluğunun yalnızlık ve çaresizlik içinde geçişini göstererek okuyucuyu aydınlatır. Bu sayede, okuyucu, Scrooge ile çıktığı hayali yolculuklar arasında karakter analizini daha objektif yapabilir. Freud’un açıkladığı gibi, Scrooge’un düşleri “simgesel yorum için düzenlenmiştir” (Freud, 2009, s. 150) ve yazarın düşünceleri bu simgelere gizlenmiştir.

Çoğu yazar, okuyucusuna anlatmak istediğini doğrudan aktarmak yerine, sembollerden ve imgelerden oluşan rüyaların içinde verir. Rus yazar, Anton Çehov’un hikâyesi “Kunduracı ile İblis” (1888) buna en güzel örneklerden biridir. Öykünün açılışında, hayatından bezmiş, yoksul bir kunduracının isyanı vardır. Yılbaşı arifesinde çalışmak zorunda kalan, yoksul ve zenginlere haset eden kunduracı Fiodor, yorgunluktan olsa gerek uykuya dalar ve rüyasında şeytanla pazarlık yapar. Hayatta sahip olmak istediği her şeyi vermeyi vadeden şeytana ruhunu satmayı kabul eder ve hayal ettiği hayata kavuşur. Zengindir, mutludur, yeni karısı ve kasada altınları vardır. Ancak, kiliseye gittiğinde ve Tanrı’ya dua okuyamadığını fark ettiğinde pişmanlık duyar ve cehennem ateşi ile yanar. Karakterin rüya gördüğünü okuyucu hikâyenin sonunda Fiodor ile birlikte anlar:

Derken, her şey ansızın oldu. Fiodor gözlerini açtı, eski masasını, diktiği çizmeleri, is tutmuş teneke lambayı gördü. Lambanın camı kapkara olmuştu, fitilin minik alevinden pis kokulu dumanlar çıkıyordu. Masanın yanında mavi çerçeveli gözlüklü müşteri duruyor, öfkeyle bağırıyordu (Chekhov, 2019: 289).

Çehov, hikâyesini Fiodor’un rüyası üzerine kurgulamıştır. Amacı, simgesel yorumları (Freud, 2009: 150) kullanarak, karakterin, günlük hayatta bastırmak zorunda kaldığı hırs ve haset duygularını açığa çıkarmaktır. Hikâyenin sonunda bu kâbusun gerçek olmaması, Fiodor için bir epifani, okuyucu için de bir derstir. Çehov, şeytanın insanı her an kandırmak için beklediği gerçeğini bir düş olarak verirken,

aynı zamanda okuyucu da aydınlatır. Bu bağlamda, Fiodor'un düşü, Jung'un tanımıyla hem ilahi bir uyarı hem de Freud'un tanımladığı bir kurgu malzemesidir.

Bilinçaltının dışı vurumun en iyi rüya motifi örneklerinden biri de Halide Edip Adıvar'ın *Handan* (2007) romanında karşımıza çıkar. Romanın başkahramanı Handan, mutsuz bir evlilik yapmış ve kendisini başka kadın için terk eden kocasının ardından menenjit geçirmiştir. Kuzenine sığınan Handan'ın en büyük destekçisi kuzeninin eşi Refik Cemal'dir. Handan ile yakından ilgilenen Refik Cemal ona âşık olur, ancak, her ikisi de aşklarını kalplerine gömerler ve romanın sonunda Handan ölür.

Dickens'in karakteri Scrooge gibi, Handan da gördüğü rüyayı, hastalığına sebep olarak yorumlasa da aslında bastırıldığı iç dünyası ve Refik Cemal'e dair arzularının yansımasıdır gördüğü düş: "Yalnız bir sıra fena rüyalar gördüm. Hararetim vardı, dimağım hasta idi" (Adıvar, 2007: 231). Rüyasında Refik Cemal ile aşk yaşadığını gören Handan, bu rüyadan dolayı utanç duysa da bir daha "o güzel rüyayı" (Adıvar, 2007: 231) görmeyeceğine yemin eder.

Sigmund Freud'un inkâr etme (supresyon) ve bastırma (represyon) kavramları Handan'ın rüyalarını açıklamaktadır. İç dünyasında yaşadığı aşkın toplum tarafından kabul edilebilir ve ahlaki olmaması bilincinde yer etmişse de, uyku sırasında açığa çıkar.

SONUÇ

Tarih boyunca, her kültürde, insanlar için en gizemli olaylardan biri rüyalardır. Kişinin uyku sırasında zihninden geçen hayali olaylar olarak tanımlanan "rüya", önceleri açıklanamayan hayal olarak tanımlansa da, Sigmund Freud ve Carl Gustav Jung gibi psikanalistler sayesinde, modern dünyada, bilimsel bir yöntem ve yaklaşımla açıklanmıştır.

Edebî metinlerde yer alan rüyalar, sadece karakterlerin değil aynı zamanda, yazarın da iç dünyasını yansıtır: "Herkes kendi varlığının karanlıklarında rüyalarının sırrını gizler. Bu demektir ki eserlerimizde, benzerliğimizin bir köşesinde, bizim için bilinmeyen bir dip tabakada hapsedilmişlerdir" (Tanpınar, 1969: 21). Rüyalar, bastırılmış duyguların dışı vurumu olarak tanımlanırken, çoğunlukla, insan karakterinin ve ruhunun içyüzü veya gizlenen arzuların dışı vurumu olarak da kabul edilmektedir. Edebiyat ve psikoloji alanının etkileşimi sonucu rüyalar, edebi eserlerde farklı amaçlar için kullanılan vazgeçilmez bir motif olmuştur. Öncelikle, karakterlerin iç dünyasının dışı vurumu (içsel yolculuk) veya estetik bir araç olarak tercih edilen rüyalar, edebi eserlerde, okuyucunun, karakter, tema ve mesaj çözümlemesi yapabilmesini sağlayan biçimsel bir araçtır.

Nathaniel Hawthorne'un hikâyesi "Doğum Lekesi" ("The Birthmark") ve Anton Çehov'un hikâyesi "Kunduracı ile İblis" hikâyelerindeki rüyalar, öncelikle özelliği taşır ve Jung tarafından aktarılan rüyanın ilahi bir elçi olarak tanımlanmasına uymaktadırlar. Freud'un rüya tanımı, yani toplum tarafından kabul görmeyen bastırılmış duygu ve düşüncelerin semboller aracılığıyla dışı vurumu, D. H. Lawrence'ın *Tilki* (*The Fox*) novellasında, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Aydaki Kadın* romanı ve "Rüyalar" hikâyesinde ve Halide Edip Adıvar'ın *Handan* romanında karşımıza çıkar. Rüyaların bir kurgu malzemesi olarak estetik bir amaç için kullanılması (Freud, 2009: 150), Charles Dickens'ın "A Christmas Carol", Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Aydaki Kadın* romanı, D. H. Lawrence'ın *Tilki* (*The Fox*) öyküsü ve Anton Çehov'un "Kunduracı ile İblis" hikâyesinde ön plana çıkmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışmada incelenen edebi eserlerde, okuyucu rüyaları gören karakterler ile kurgulanan hikâyeleri yapboz gibi çözümler.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci yazar %100.
Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- ADIVAR, H. E. (2007). *Handan*. (21. b.). İstanbul: Can Sanat Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1922).
- ADLER, A. (1973). *İnsan Tabiatını Tanıma*. (Çev. A Yörükán). Ankara: Tur Yayınları.
- AKOT, B. (2010). Freud'un Rüya Yorum Metodu. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(1), 213-235.
- BRENNER, C. (1998). *Psikanaliz Temel Kavramları*. (Çev. İ. Savaşır & Y. Savaşır). Ankara: HYB Yayınları (2. Baskı). (Orijinal yayın tarihi 1967).
- ÇEHOV, A. P. (2019). "Kunduracı ile İblis". (Çev. M. Özgül.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1888).
- ÇELEBİ, İ. (2008). Rüya. *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXV, 306- 309. İstanbul: TDV Yayınları.
- DICKENS, C. (1995). *Christmas Books*. Wordsworth Classics. (Orijinal yayın tarihi 1843).
- DICKENS, C. (2010). *Bir Noel Şarkısı*. (Çev. M. Camcı). İstanbul: Bordo-Siyah Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1843).
- ERSEVİM, İ. (2002). *Psikanalizin Temelleri Üzerine*. İstanbul: Assos Yayınları.
- FREUD, S. (1988). *Ruh Çözümlemesine Giriş Konferansları*. (Çev. E.Kapkın & A. Kapkın). İstanbul: Payel Yayınevi.
- FREUD, S. (2009). *Düşlerin Yorumu I*. (Çev. E. Kapkın). İstanbul: Payel Yayınları.
- FROMM, E. (1997). *Rüyalar Masallar Mitoslar* (Çev. A. Arıtan & K. Ökten). İstanbul: Arıtan Yayınları.
- GEÇTAN, E. (2005). *Psikanaliz ve Sonrası*. (11. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- HAWTHORNE, N. (1998). "The Birthmark." In B. Harding (Ed.), *Nathaniel Hawthorne: Young Goodman Brown and Other Tales* (ss. 175-192). New York: Oxford UP. (Orijinal yayın tarihi 1843).
- HOWARD, J. (2012). Nathaniel Hawthorne's "The Birthmark". *The Explicator* 70(2), 133-136.
- İMAMOĞLU, A. (2004). *Psiko- Sosyal Açıdan Rüya ve İstihare*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- İMAMOĞLU, A. (2010). Bazı Psikanalistlere Göre Rüyanın İnsan Hayatındaki Rolü. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(22), 21-47.
- İNTERNET: http://tr.wikipedia.org/wiki/Astral_seyahat
- JUNG, C. G. (1960). *Psychogenesis in Mental Disease—The Collected Works* Vol. 3. H. Read, M. Fordham & G. Adler (Eds.). New York: Pantheon Boks.
- JUNG, C. G. (1997). *Din ve Psikoloji*. (Çev. C. Şişman). İstanbul: İnsan Yayınları (2. Baskı). (Orijinal yayın tarihi 1969)
- JUNG, C. G. (2001). *Anılar, Düşler, Düşünceler* (Çev. İ. Kantemir). İstanbul: Can Yayınları.
- JUNG, C. G. (2016). *İnsan ve Sembolleri*. (Çev. H. Mukaddes İlgün). İstanbul: Kabalıcı Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1964)
- KARABULUT, M. (2011). Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerine Psikanalitik Bir Yaklaşım. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Tukic*, 6(3), 973-988.
- KÖKSAL, İ. (2008). Rüyaların Fıkhi Boyutu. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 35- 53.
- LAWRENCE, D. H. (1942). *The Fox (Tilki)* (Çev. F. N. Hansoy). İstanbul: İnkılap Kitabevi. (Orijinal yayın tarihi 1922)
- MORAN, B. (1988). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- OKAY, O. (2010). *Bir Hülya Adamının Romani, Ahmet Hamdi Tanpınar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- SAMBUR, B. (2005). *Bireyselleşme Yolu-Jung'un Psikoloji Teorisi*. Ankara: Elis Yayınları.
- SARIKAYA, E. (2016). Eski Türk Edebiyatında İlk Edebî Rüya: Odgurmuş'ın Rüyası. *Türkiyat Mecmuası*, 26(2), 345-370.
- ŞAHİN, İ. (2012). *Haz ve Günah*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (1969). Şiir ve Rüya I- II. *Edebîyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: MEB Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (1983). "Rüyalar". *Hikâyeler: Yaz Yağmuru-Abdullah Efendi'nin Rüyaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1943).
- TANPINAR, A. H. (1987). *Aydaki Kadın*. İstanbul: Adam Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (2013). *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Baş Başa*. (Haz. İ. Enginün & Z. Kerem). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TATÇI, M. ve ÇELTİK, H. (1995). *Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüya Tabirnameleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- TUĞLACI, P. (1972). *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Pars Yayınları.
- YÜCESOY, S. (2001). *Uykudaki Bilgelik Rüyalar*. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.